

Neurbanizuotų vietovių šiuolaikinių funkcijų sistemos įgyvendinimas strateginio planavimo procese

Jonas Jasaitis

Šiaulių universitetas,

Architektų g. 1, LT-78366 Šiauliai

El. paštas: kptc@smf.su.lt

Šiuolaikinis neurbanizuotų vietovių plėtros strateginis planavimas grindžiamas europiniu modeliu, numatančiu daugiasektorinę kaimo plėtrą. Pastarųjų metų praktika rodo, kad Lietuvos kaimo vietovėse labai sparčiai kinta ūkinė veikla ir gyventojų profesinė struktūra. Išryškėja naujos ūkininkavimo formos, kuriamos naujos prekinės ir viešosios vertybės, formuojasi nauja šeimos būsto samprata. Svarbiausias uždavinys, išskylantis ilgalaikių strategijų rengėjams, yra būtinybė suderinti tradicines ir naujas neurbanizuotų vietovių funkcijas, optimaliai patenkinant tiek kaimo gyventojų poreikius, tiek darnią viso valstybės ūkio plėtotę. Analizuojama, kaip remiantis naujausiomis teorinėmis rekomendacijomis efektyviau panaudoti šių vietovių išteklius ir geriau atsižvelgti į globalizacijos sąlygojamas tendencijas. Aptariamas Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakulteto Kaimo plėtros tyrimų centre sukurtas neurbanizuotų vietovių šiuolaikinių funkcijų sistemos teorinis modelis.

Raktažodžiai: būsto samprata, etninis paveldas, gyventojų struktūra, neurbanizuota vietovė, ugdomoji veikla, pokyčių prognozavimas, ūkinės veiklos diversifikacija

ĮVADAS

Kaimo, jo gyventojų ir jų ūkinės veiklos samprata per keletą pastarųjų dešimtmečių keitėsi. Dvidešimtojo amžiaus pradžioje kaimas buvo suvokiamas kaip uždara inertiška erdvė, kurioje plėtojamas žemės ūkis, tuo tarpu nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940 m.) kaimo veikla buvo traktuojama kaip itin reikšminga valstybės egzistavimui. Ūkininkai tapo svarbiais ekonominės plėtros dalyviais, pagrindine visuomenės vidurinėsios klasės dalimi. Prof. Jonas Aleksa 1926 m. pažymėjo: „Rišamas per šiuos rinkimus klausimas, ar ūkininkai paims Lietuvos valdžią į savo rankas, ar ji ir toliau pasiliks pašalinėse, neūkiniskose rankose“. (Aleksa, 1999: 64). Prievartinės kolektyvizacijos metais ūkininkai, kaip socialinė grupė, buvo sunaikinti, ir kaimo gyventojų visuomeninis aktyvumas, jų įtaka bendrai ūkio plėtotei sumažėjo. Atkūrus nepriklausomą valstybę, kaimo vaidmens kaita labai priklauso nuo užsitęsusių žemės reformos rezultatų ir kaimo vietovių ūkinės veiklos įvairinimo.

Lietuvai tapus Europos Sąjungos (ES) nare, kaimo gyventojų struktūrai, jų ūkinei veiklai vis labiau turi įtakos globalizacijos tendencijos. Tačiau dauguma urbanizuotos visuomenės šių pokyčių beveik nepastebi, o neigiamo pobūdžio kaimo įvaizdis vylia netgi tuose sluoksniuose, kurių atstovai aktyviai dalyvauja formuojant strateginius sprendimus. Nepaisant deklaracijų apie kaimo gyventojų bendruomeniškumo ir pilietiškumo ugdymą, daug tokių sprendimų priimama, jiems nedalyvaujant. Tai lemia visuomenės supriešinimą, nes šiuolaikinėje demokratinėje valstybėje gyvenamoji vietovė negali likti kliūtimi visaverčiam asmenybės ugdymui ir tolesnei jos raiškai.

Skirtinga kai kurių ūkio šakų ir atskirų regionų ekonominė plėtra ir nepakankama jų pažangos galimybių analizė labai

apsunkina tiek bendrosios, tiek šakinių ir regioninių strategijų rengimą. Atsiliekančių sričių plėtros naujų galimybių paieška tapo svarbi Lietuvos strateginio planavimo problema.

Tyrimo tikslas: išryškinti naujas bei nepakankamai panaudojamas ūkinės veiklos funkcijas, kurias būtina plėtoti, tobulinant neurbanizuotų vietovių strateginio valdymo pagrindus. Jie turi remtis europinėmis plėtros tendencijomis, numatančiomis darnią viso valstybės ūkio plėtotę. **Pagrindinė hipotezė** išreiškia prielaidą, kad neurbanizuotų teritorijų šiuolaikinių funkcijų sistemos išryškėjimas atvers naujas jų ekonominės ir socialinės plėtros galimybes.

Metodai ir sąlygos. Kurdami teorinį neurbanizuotų vietovių šiuolaikinių funkcijų sistemos modelį, rėmėmės išsivysčiusių ES valstybių patirties ir Lietuvos kaimo gyventojų 2005–2007 m. apklausų duomenimis bei mokslinės literatūros analize. Dabartinį kaimo plėtros laikotarpį lyginome su tendencijomis, propaguotomis Lietuvoje 1920–1940 m. Neurbanizuotas vietoves traktavome kaip neatskiriamą vieningos gyvybinės erdvės dalį, įgyjančią vis didesnę reikšmę visoje valstybės raidoje.

NEURBANIZUOTŲ VIETOVIŲ FUNKCIJŲ KAITA

1920–1940 m. absoliuti Lietuvos gyventojų dauguma buvo susijusi su kaimu. Jonas Aleksa 1933 m. rašė: „Kaimo gyventojai iš viso (su kaimo amatininkais ir t. t.) sudaro apie 75%, miestų ir miestelių gyventojai – apie 25% viso gyventojų skaičiaus. Savarankaus darbo arba verslo (ūkininkų, amatininkų, pramoninkų, pirklių, laisvų profesijų ir t. t.) gyventojai sudaro 68% [...] Ūkininkai sudaro apie 77% savarankaus darbo gyventojų skaičiaus.“ (Aleksa, 1999: 245). Sėsli ūkininkų gyvensena bei jų

veiklos specifika, pasėlių, ypač gyvulių priežiūra, reikalaujanti nuolatinio žmogaus dalyvavimo, lėmė specifinį uždaro kaimo įvaizdį. Jį dar labiau stiprino nepakankamai išplėtotas kelių tinklas ir mechaninių transporto priemonių stygius.

Švietimo ir mokslo plėtra mažino kaimo uždaramą, skatino ūkininkavimo pažangą, formuodama pavyzdinių ūkių tinklą, keldama žemdirbių profesinę kvalifikaciją. Ūkininkų, perdurbėjų ir prekybininkų veiklos derinimu besiremiantis kooperacijos modelis didino kaimo gyventojų pajamas, propagavo modernesnių gyvenamųjų namų ir ūkinių pastatų statybą, naujų technologijų diegimą. Darbštus, pažangia veikla užsiimantis pasiturintis ūkininkas darėsi vertinamas ir miestietiškoje visuomenėje.

Buitiškoji neurbanizuotų (užmiesčio, kaimo) vietovių samprata grindžiama teiginiu, kad pagrindinė jų funkcija – žemdirbystė. Kaimas suprantamas kaip retai apgyventa vietovė, kurioje plėtojama augalininkystė, gyvulininkystė, miškininkystė ir pan., daugumos gyventojų išsimokslinimas – nebaigtas vidurinis arba profesinis techninis. Jų darbo našumas – žemas, pragyvenimas – sunkus, gyvenimo kokybė – nepakankama, laisvalaikis – primityvus, perspektyvų suvokimas – miglotas. Kaimo paskirtis – aprūpinti žaliava maisto produktų ir kai kurių kitų pramonės šakų, susijusių su žemės ūkiu arba miškininkyste (tekstilės, baldų ir kitų medienos dirbinių), įmones. Pastaraisiais metais vis dažniau akcentuojama biokuro žaliavos svarba. Reikalavimai didinti darbo našumą siejami su galimybe gauti šių žaliavų kuo daugiau ir kuo pigiau (Grant, 1997).

Tokia kaimo samprata, kaip rodo mūsų tyrimai, vyrauja tarp miestiečių, sudarančių beveik 70% Lietuvos gyventojų. Lietuvos urbanizacija buvo ypač intensyvi XX a. 6–8 dešimtmečiais, kai spartus pramonės augimas ir žemės ūkio mechanizavimas paskatino kaimuose atsilaisvinusios darbo jėgos persikėlimą į miestus. Dauguma dabartinių miestiečių yra tik prieš 3–5 dešimtmečius iš kaimo persikėlę asmenys ir jų palikuonys.

Šiuolaikinės ekonomikos valdymo koncepcijos remiasi naujų neurbanizuotos erdvės funkcijų plėtra ir visapusišku gyventojų ugdymu. Išsivysčiusiose ES valstybėse jau seniai atsisakyta vertinti šias teritorijas kaip vienkiemių ir mažų gyvenviečių sistemą, daugiausia dalyvaujančią pirminėje žemės ūkio produktų gamyboje. Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakulteto Kaimo plėtros tyrimų centre sukurtas **neurbanizuotų vietovių šiuolaikinių funkcijų sistemos teorinis modelis** yra pagrįstas poindustrinėje visuomenėje vykstančių procesų analize. Žinių visuomenėje tenka radikalai keisti turinį tokių sąvokų, kaip *kaimas*, *kaimo gyventojai* (*kaimiečiai*), peržiūrėti šiuolaikinių kaimo vietovių ūkinės veiklos paskirtį ir turinį.

Mokslinėje literatūroje naudojami skirtingi vietovių urbanizavimo lygio vertinimo rodikliai. Europos Komisijos užsakymu Milano mokslininkų atliktoje studijoje „Europos kaimiškųjų vietovių tipologija“ (A. Typology..., 1999: 8) pateikiamos dvi plačiausiai naudojamos vietovių klasifikavimo sistemos. Pagal OECD metodiką, atsižvelgiama į tai, kuri to regiono gyventojų dalis priklauso kaimo bendruomenei. EUROSTAT'o metodika remiasi tokiu rodikliu, kaip gyventojų skaičius 1 km².

Neretai kartojama, kad aukštas valstybės teritorijos urbanizavimo lygis liudija apie jos ekonominę pažangą. Tačiau transporto modernizacija, gerėjantis susisiekimas su priemiesčiais, ypač naujų informacinių technologijų taikymas atėmė iš didmiesčių ekonominės pažangos skatinimo monopolį: tiek pra-

monės įmonės, tiek stambius vadybos centrus galima steigti bet kurioje vietovėje, kur yra greitasis internetas ir patogus susisiekimas. Išryškėjo ir neigiamos hiperurbanizacijos pasekmės: aplinkos tarša, gyventojų susigrūdimas ankštoje erdvėje, jų sušvietimėjimas.

Lietuvos statistikos departamento duomenys (Statistikos..., 2006) rodo, kad per pastarąjį dešimtmetį skaičius asmenų, užimtų pirminėje žemės ūkio gamyboje, sparčiai mažėjo ir 2006 m. viduryje sudarė per 13%. Vis daugiau darbingų asmenų, gyvenančių kaime, persikvalifikuoja, įgyja nežemdirbiškas profesijas.

Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimų centre 2005–2006 m. atlikti tyrimai (Jasaitis, 2005; 2006a; 2006b; Jasaitis, Šurkuvienė, 2006) atskleidė spartų gyventojų profesinės struktūros kitimą. Dirbantys ne žemės ūkio įmonėse gyventojai mūsų tirtose vietovėse sudaro 35–40%. Per pastaruosius dvejus metus dvigubai (nuo 2 iki 4%) padaugėjo kaime dirbančių verslininkų. Dėl gerai žinomų priežasčių 27–30% sudaro senatvės pensininkai ir neįgalieji. Kaimiškosiose gyvenvietėse, kuriose nėra ryškesnių ūkinės veiklos pokyčių, 8–10% asmenų, praradusių darbą žemės ūkyje ir nesugebėjusių persiorientuoti darbui laisvosios rinkos sąlygomis, šiuo metu gyvena iš socialinių pašalpų ir uždario už atsitiktinius darbus. Motyvacijos dirbti nepraradę bedarbiai pasirinko emigranto kelią.

Poindustrinės visuomenės formavimasis skatina naujų plėtros koncepcijų atsiradimą. Darnios plėtros koncepciją, anot prof. M. Treinio (Treinys, 2006), sąlygojo būtinybė ekonomiškiau naudoti gamtos išteklius ir ieškoti atsinaujinančių energijos šaltinių. Didėja visuomenės dalis, kuri laikosi sveikos gyvensenos, turiningiau panaudoja laisvalaikį, daugiau dėmesio skiria šeimai, vaikų ugdymui. M. Treinys pažymi, kad „į kaimo vietovę imta žvelgti ne vien kaip į maistą ir jo žaliavą gaminančią gigantišką fabriką, bet kaip į visos šalies infrastruktūrą, sukurančią ir savyje talpinančią daugybę neprekinį gėrybių: kraštovaizdžio grožį, miestiečių pasiilgtas erdves poilsiui prie upių ir ežerų, gamtos bei žmogaus sukurtus paveldo objektus, išlikusių gyvąją kaimo žmonių bendravimo ir meninės raiškos tradiciją“ (Lietuvos..., 2005: 5–11). Tačiau dabartinis pereinamasis laikotarpis Lietuvoje išryškino ir naujas problemas: užsitęsusi žemės reforma, neefektyvi savivaldos sistema, nesugebėjimas disponuoti private nuosavybe, iškreipta kooperacijos raida. Tai lėmė kaimo gyvenviečių tuštėjimą.

Valstybės, besivadovaujančios europiniu kaimo plėtros modeliu, strateginiuose planuose akcentuoja socialinius, etnokultūrinius ir dorovinio ugdymo aspektus. Tarp prioritetinių valstybės tikslų įtraukiamas ugdymas tokių bendražmogiškųjų vertybių, kaip pozityvus kūrybiškumas, pilietiškumas ir atsakomybė. Naujausiuose strateginio valdymo teorijos darbuose (Strategic..., 2006: 56–70) teigiama, kad sparčiųjų informacinių technologijų dėka didėja verslo skaidrumas ir moralumas, vis didesnę įtaką įgyja vartotojas.

Mūsų tyrimai išryškino tokias neurbanizuotų vietovių funkcijas: 1) rezidencinę; 2) diversifikuotos daugiasektorinės ekonominės veiklos; 3) relaksacijos ir rehabilitacijos; 4) pažinimo ir lavinimo; 5) etnografinio ir etinio paveldo išsaugojimo; 6) kraštovaizdžio puoselėjimo. Ši funkcijų sistema atskleidžia neurbanizuotų vietovių plėtros galimybes, derinant procesus, kuriuos sąlygoja žinių visuomenės formavimasis. Atsiranda naujos galimybės plėtoti smulkųjį verslą, populiarinti tautos materialinę

ir dvasinę kūrybą. Didėja kaime kuriamų prekių bei paslaugų vertė. Sisteminis požiūris leidžia numatyti perspektyvias plėtros kryptis, naujų gamybinės ir negamybinės paskirties objektų kūrimą, privačių ir viešųjų erdvių projektavimą, fizinės infrastruktūros pertvarkymą, gyventojų profesinės kompetencijos tobulinimą bei savivaldos efektyvinimą.

NAUJOS KAIMO GYVENTOJŲ GRUPĖS IR NAUJA BŪSTO SAMPRATA

Rezidencinė funkcija remiasi šiais poindustrinės visuomenės elgsenos pokyčiais:

- 1) formuojasi nauja būsto samprata: iš buto daugiabučiame name į vienai šeimai skirtą sodybą užmiestyje. Tai leidžia sukurti šeimas erdvesnę, patogesnę ir saugesnę aplinką, kurioje atsiveria daugiau galimybių asmenybės ugdymui: biblioteka ir fonoteka, sodas, parkas ir kitos laisvalaikio bei sporto zonos, tiesioginis sąlytis su gamta;
- 2) privatinės nuosavybės atkūrimas sudaro galimybę ugdyti augančiąją kartą privačioje žemės valdoje;
- 3) stiprėja vyresniųjų patirties perėmimo ir kartų dvasinio bendravimo būtinybė;
- 4) kuriasi namų statybos bendrijos, kurių narius vienija profesiniai arba verslo interesai, gyvenama ir kt.

Rezidencinės funkcijos įgyvendinimas formuoja naujus užmiesčio gyvenvietės atspindinčius gyventojų socialinės stratifikacijos požymius. Stiprėja gyventojų siekis burtis į sodybų savininkų bendrijas pagal gyvenamąją priklausymą neformalioms organizacijoms, skirtingą sodybų architektūros stilių ir kt. Kuriamas moderni gyvenviečių infrastruktūra, apsirūpinimas energija ir vandeniu, nuotekų bei atliekų tvarkymo sistema.

Išsivysčiusių valstybių miestų gyventojų skaičiaus pokyčiai liudija, jog keičiasi pageidaujamųjų įsikurti miestuose srautai: į miestus atvyksta ieškantys darbo, o į užmiesčius išsikelia geriau materialiai apsirūpinusieji. Pragyvenimo išlaidų didmiesčiuose augimą lemia ne tik brangstantys butai, bet ir jų aptarnavimo paslaugos. Savivaldybėms vis daugiau lėšų tenka skirti komunaliniam aptarnavimui, vidaus transporto sistemai tobulinti, užterštumui ir triukšmui mažinti, gyventojų saugumui užtikrinti ir kt. Gyventi dideliuose miestuose darosi nepatogu: transporto „kamščiai“ verčia eikvoti daug laiko vykstant į darbą ir grįžtant į namus, ankštuose gyvenamuosiuose rajonuose nėra kur pailsėti po darbo, trūksta vietos vaikų saviraiškai, nuodingosiomis medžiagomis užterštas oras. Miestams būdingas gyventojų anonimiškumas: daug žmonių jaučiasi vieniši ir nereikšmingi. Dažnas miestietis nepažįsta kaimynų, kurių buto durys yra greta. Emocinė įtampa, skubėjimas ir vėlavimas sąlygoja depresiją. Todėl savaitgaliais stengiamasi iš didmiesčio ištrūkti.

Lietuvos kaimuose gausėja šeimos ilgalaikiam arba savaitgalio poilsiui skirtų pastatų bei įrenginių. Stiprėja tokių organizacijų, kaip „Giminės namai“, propaguojančių sveiką gyvenimą, ekologiško maisto vartojimą, šeimos poilsio erdvių kūrimą, veiklą. Knygoje „Lietuviškų gyvenimo kelių paieška“, išleistoje 1933 m., J. Aleksa taip apibūdino lietuvišką sodybą: „Lietuvos gyventojas ir kūrėjas iš senų senovės yra pamėgęs medį ir mišką. Nerasime lietuvių sodybos [...], kurioje nebūtų bent keliolikos medžių, ypač gluosnio, šito bemaž tautinio lietuvių medžio, slyvų ir vyšnių ir kiek nors krūmelių, o prie trobos langų – nors mažo

gėlynėlio“ (Aleksa, 1999: 224). Kaimą kaip pastovią gyvenimo ir darbo vietą pasirenka mokslininkai ir kiti kūrybinių profesijų darbuotojai. Naujų gyventojų grupių atsiradimą sąlygoja ir neurbanizuotų vietovių ūkinės veiklos įvairinimas.

Tačiau naujų gyvenviečių atsiradimas išryškino strateginio planavimo spragas. Kai kurie gyvenamieji rajonai statomi neatšizvelgiant į plėtros perspektyvas. Nesuprojektuotos bendro naudojimo komunikacijos, nenumatytos vietos prekybos centrums, mokykloms, kultūros įstaigoms ir kt. Didėjančios dujų ir elektros energijos kainos skatina plačiau naudotis atsinaujinančiais energijos šaltiniais, tačiau projektuojant gyvenvietes į tai neatsižvelgiama. Ne tik laisvalaikui skirti pastatai, bet ir gyvenamieji namai statomi ant upių ir ežerų krantų, draustiniuose ir regioniniuose parkuose, t. y. tose vietose, kurios priklauso visuomenei ir negali būti privatizuotos. Gana dažnai naujųjų pastatų formos visiškai nesiderina su aplinka. Plečiantis naujiems gyvenamiesiems rajonams, lieka neapibrėžti būtini savivaldos institucijų vaidmens pokyčiai.

Rezidencinė funkcija išryškina sudėtingas senųjų ir naujųjų kaimo gyventojų interesų suderinimo problemas, naują požiūrį į buitines kultūrą ir gyvenviečių estetiką, laisvalaikio organizavimą, prekybos ir paslaugų sistemos modernizavimą. Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2002 m. atlikęs namų ūkio tyrimus, konstatavo, kad 1000 kaimo gyventojų tenka 357 butai, kurių daugelis yra pastatyti iki 1990 metų ir „kurių daugumai šiuo metu būtinas kapitalinis remontas ar net renovacija“. 42% apklaustųjų netenkina šildymo sistema, 24,2% – būsto išplanavimas, 18,3% – turimas būsto plotas, 13,4% – gyvenamojo rajono infrastruktūra (Lietuvos namų ūkio..., 2002).

2005–2006 m. mūsų atliktų tyrimų duomenimis, tik 17,6% respondentų savojo būsto kokybę įvertino kaip juos visiškai patenkinančią. Net 67,6% apklaustųjų nurodė, kad jų būstų išorė neremontuota daugiau kaip 10 metų, o 37,7% pažymėjo, kad ir būstų vidus neremontuotas daugiau kaip dešimtmetį. Todėl projektuojant naujas statybas, tenka numatyti ir seniau įrengtų būstų renovaciją. Priešingu atveju tose gyvenvietėse susiformuotų nauji socialinės įtampos židiniai.

KAIMO ŪKINĖS VEIKLOS ĮVAIROVĖ

Ūkinės veiklos diversifikaciją daugiausia sąlygoja politiniai ir ekonominiai pokyčiai:

- 1) poindustrinėje visuomenėje miestai praranda ekonomikos plėtros monopolį. Pereinama nuo stambiųjų įmonių prie specializuotų filialų sistemos;
- 2) įmonių pastatai surenkami iš lengvų konstrukcijų. Esant reikalui, tokius pastatus galima greitai perkelti į kitą vietą;
- 3) pažangiausias technologijas naudojančios įmonės kuriamos užmiesčiuose, kuriuose patogus susisiekimas, nėra pašalinės vibracijos ir mažesnis oro užterštumas;
- 4) naujųjų informacinių technologijų dėka daugėja profesinės veiklos sričių, kuriomis galima užsiimti savo namuose. Tai ekonomikos ir verslo konsultacijos, vertimai, kelionių aptarnavimas, internetinė prekyba ir kt.;
- 5) griežtėja gamtos saugos reikalavimai.

Lygiai prieš dešimtmetį Europos LEADER observatorijos parengtame pranešime *Kaimo plėtra ir inovacijos* (1997: 4–5) teigiama, kad kaimo vietovėms „galimos dvi alternatyvos: arba jos stengiasi

panaudoti naujas plėtros galimybes, kurias ne visada lengva išsiaiškinti, tačiau kurios skatina vietos bendruomenės ryžtą, kūrybiškumą ir susitelkimą, arba jos nereaguoja į naujas problemas, tačiau tai sukelia grandininę reakciją: blogėja vietovės identitetas, jos gyventojų struktūra, paslaugų pasiūla ir t. t. Autoriai ekonominės veiklos diversifikaciją įvardija kaip svarbiausią inovacijų diegimo kryptį. Studijoje *Kaimo vietovių tipologija Europoje* konstatuojama: „Kaimas nebėra žemės ūkio veiklos sinonimas. Tai sritis, pasižyminti ūkinės veiklos įvairove, įskaitant šiuolaikinę pramonę ir paslaugų sferą“ (A. Typology..., 1999: 4).

Neurbanizuotų vietovių ekonominės veiklos diversifikaciją sąlygoja ne tik prekių ir paslaugų paklausos bei pasiūlos santykiai, bet ir veiklos pelningumo tikimybė. Ieškant galimybių įvairinti kaimiškujų vietovių ūkinę veiklą, iškyla valstybės socialinės politikos principų dilema: kokią visuomenės stratifikaciją projektuojame? Kokiais socialinės politikos principais vadovaujasi užsiimantieji makroekonomikos planavimu?

Įvairinti kaimo vietovių ūkinę veiklą verčia ir žemės reformos pasekmės. Vykdamas reformą, gyventojams, neturėjusiems nuosavos žemės, buvo išdalinti 2–3 ha sklypai. Vienintelė palanki aplinkybė tokių ūkių egzistavimui – netoliese esantys gyvenamieji ir ūkiniai pastatai. Mūsų atlikta šių ūkių veiklos analizė (Jasaitis, 2005) atskleidė, kad absoliuti dauguma sklypų savininkų neturi tokio dydžio plotams pritaikytos žemės dirbimo technikos, nėra susipažinę su šiuolaikinėmis verslo plėtros metodikomis ir negali atsakyti, kuri ūkinė veikla galėtų būti pelninga. Tipiškas ūkininkavimas šiuose sklypuose primena „kolūkių“ arba dar senesnius laikus. Ūkio plotas paskirstytas tokiu santykiu: 0,5–0,6 ha – bulvėms ir daržovėms auginti, 0,5–1,0 ha – javams, skiriamams ūkyje laikomų gyvulių pašarui, likęs plotas – pievoms ir ganykloms. Laikomos 1–2 karvės, 1–2 kiaulės ir t. t. Labai reti atvejai, kai šių sklypų savininkai imasi specializuotos arba alternatyvios žemės ūkiui veiklos: augina vaismedžių ir kitų kultūrinių augalų sodinukus, aptarnauja poilsiautojus ir kt.

Daugumos tokių, anot M. Treinio, „socialinių“ ūkių savininkai – pagyvenę asmenys, kuriems iš sklypo gaunamos pajamos tapo pensijos priedu, o įprasti žemės ūkio darbai tarnauja prasmingam laisvalaikiui ir fiziniam aktyvumui palaikyti. Tokiame ūkyje gaminami maisto produktai paprastai yra ekologiški. Sodinimo ir derliaus nuėmimo išlaidas leidžia sumažinti kaimynų arba miestuose gyvenančių suaugusių vaikų talkos. Mažieji ūkiai yra tapę privačiais miestiečių relaksacijos židiniais: pas kaime gyvenančius senelius galima per atostogas palikti vaikus, patiems praleisti dalį savaitgalių. Todėl sudėję visas aplinkybes, mažųjų ūkių savininkai tik labai retais atvejais ryžtasi jų atsisakyti.

Jaunesni mažų sklypų savininkai primityviu ūkininkavimu beveik neužsiima, tačiau žemę užsodina mišku, įveisia sodus, įrengia sporto aikšteles. Sklypas optimaliai panaudojamas Erdviai šeimos sodybai kurti. Kai kurie respondentai planuoja ateityje užsiimti „kaimo turizmu“, t. y. įrengti patalpas miestiečių šventėms ar trumpalaikiam poilsiui. Puoselėjami papildomo namudinio darbo planai: užsiimti vaistažolių arba prieskoninių augalų auginimu, įsirengti šiltnamius ir kt.

Naujausi mūsų tyrimai rodo, kad ekonominės veiklos diversifikaciją skatina būtinybė atkurti kaimo buitinio aptarnavimo sistemą. Stiprėja poreikis miesteliuose ir didesnėse gyvenvietėse vėl steigti siuvyklas, kirpyklas, buitinių prietaisų taisyklas, transporto priemonių ir žemės ūkio inventoriaus remonto dirbtuves.

Populiarėja ligonių, senelių ir mažamečių vaikų priežiūros paslaugos, bet vis sunkiau rasti tinkamai pasirengusių slaugytojų ar auklių. Atsižvelgdamos į kintančią paklausą, kai kurios šias paslaugas teikiančios įmonės planuoja dirbti ne visą darbo dieną, aptarnauti klientus vakarais arba savaitgaliais.

Išsiaiškinti paslaugų poreikį ir galimybes jas tenkinti geriausiai galėtų pačios kaimų bendruomenės. Surinkus tokio pobūdžio informaciją iš seniūnijų būtų galima planuoti atitinkamų specialistų rengimą tiek profesinio rengimo, tiek tęstinio neformalaus mokymo centruose. Mokymo programose būtina numatyti ne tik užsiimančių individualia veikla technologinių įgūdžių formavimą, bet ir jų verslumo ugdymą, supažindinimą su kooperacijos pagrindais. Kaip rodo pastarųjų metų praktika, kooperacija gali ženkliai padidinti pavienių amatininkų ir paslaugų teikėjų veiklos pelningumą.

RELAKSACIJOS GALIMYBIŲ PLĖTRA

Įprasta, kad į užmiestį vykstama, norint pailsėti ir pasigydyti. Mūsų tyrimai rodo, kad naujosios kaimo gyventojų kategorijos taip pat labiausiai vertina kaimo relaksacinę ir reabilitacinę poveikį. Ši funkcija realizuojama keliomis kryptimis:

- 1) kuriamos naujos sveikatingumo ir sporto zonos, pritaikytos tiek masiniam naudojimui, tiek mažų grupių, šeimų ir individų poreikiams;
- 2) formuojasi naujos pramogų gamtoje rūšys, kuriama joms pritaikyta infrastruktūra;
- 3) užmiestyje rengiamos organizacijų, kolektyvų ir asmeninės šventės. Šiems poreikiams statomi nauji objektai, pritaikomi restauruojamų dvarų kompleksai ir kt.
- 4) atkuriamas religijų instituto vaidmuo reabilitacijos ir resocializacijos procesuose. Populiarėja piligriminis turizmas, organizuojamas jaunimo stovyklavietės, bažnyčių ir vienuolynų bei jų aplinkos tvarkymo talkos ir kt.

Tiek Lietuvos žemės ūkio universiteto (Rural..., 2005), tiek mūsų Centro (Jasaitis, Šurkuvienė, 2006) vykdomi tyrimai rodo, kad kaimo vietovių relaksacinę ir reabilitacinę funkciją mūsų valstybėje dar neišplėtota. Nors šios rūšies paslaugų poreikis nuolat auga, iki pastarojo laiko panaudojama labai mažai turimų galimybių. Kitaip nei daugelyje Vakarų valstybių, nemaža Lietuvos visuomenės dalis dar nesugeba atsikratyti sveikatą alinančios rutinos bei nevalyvumo. Stokojama vietų, kurios tiktų neįgalių asmenų reabilitacijai, potrauminiam ir pooperaciniam laikotarpiui. Tuo tarpu nemažėjanti įtampa darbovietėse ir visuomeninėje aplinkoje, nauji reikalavimai specialistų kvalifikacijai, globalizacijos iššūkiai, netgi asmeninio gyvenimo problemos sąlygoja spartų vadinamosios „poilsio industrijos“ vertės augimą. Susidomėjimą gamtos poveikiu skatina ir nusivylimas primityvia pramogų, siūlomų miestuose, sistema. Šiuolaikinė praktika rodo, kad tokios įstaigos neturėtų būti didžiulės, aptarnaujančios šimtus ar tūkstančius klientų. Šeimoms skirtų relaksacijos ir reabilitacijos centrų, kokiais jau yra tapusios kai kurios „kaimo turizmo“ sodybos, populiarumas labai išaugo. Ne sezono metu pigesnės jų paslaugos prieinamos ir nedideles pajamas gaunantiems vartotojams.

Relaksacinės funkcijos plėtra gali tapti viena perspektyviausių bendruomeninės veiklos kryptų. Šios funkcijos plėtotę būtina numatyti, kuriant tiek centrinę, tiek regionines strategijas.

Lietuvos kaimo vietovių vaizdingo kraštovaizdžio galimybės, mineralinio vandens ir kiti gamtos išteklių leidžia plėtoti poilsiavietes, steigti naujas kurortines ir sanatorines gyvenvietes.

Kaimo relaksacinės funkcijos plėtra yra neatsiejama nuo įstatyminės bazės ir paslaugų rinkodaros tobulinimo. Prof. M. Treinys (2005: 7) šią veiklą sieja su viešųjų gėrybių kūrimu ir apsauga, už kurią kaimo gyventojams turėtų būti atlyginama. Nemažų sąnaudų reikalauja draustinių, parkų, paplūdimių ir pan. priežiūra. Daugelyje poilsiaviečių būtina įrengti automobilių aikštes, įsteigti viešojo maitinimo ir medicininio aptarnavimo punktus, pasirūpinti ne tik šių vietų valymu, bet ir aplinkos puoselėjimu, informacijos atnaujinimu. Išvengti relaksacinių zonų niokojimo padėtų ne tik didesnis visuomenės dėmesys, bet ir sustiprinta administracinė bei baudžiamoji atsakomybė.

VISAPUSIŠKO UGDYMO BŪTINYBĖ

Pažinimo ir lavinimo funkcijos svarbą išryškina šie veiksniai:

- 1) šiuolaikinis žmogus – ypatingai atitrūkęs nuo gamtos. Jis nepažįsta augalų ir gyvūnų, nesuvokia gyvosios ir negyvosios gamtos sąveikos. Naudodamasis gamtos gėrybėmis nesusimąsto, kaip jas saugoti ir puoselėti;
- 2) primityvus, neretai netgi kompiuterinių programų suformuotas elgesys liudija apie kūrybinių sugebėjimų nykimą, aktyvaus žodyno menkėjimą;
- 3) barbariškas elgesys gamtoje yra tiesiogiai susijęs su žiaurumu individų santykiuose ir rodo mąstymo bei jausmų degradaciją.

Viena svarbiausių šiuolaikinio strateginio valdymo prielaidų – sudarymas sąlygų visapusiškai kūrybinės asmenybės raiškai. 2005–2006 m. tyrimai atskleidė ryškias jaunimo išprusimo spragas. Respondentai akivaizdžiai painiojosi, vardydami gamtos objektus ir apibūdindami jų naudingumą, negalėjo įvardyti mokslininkų, menininkų ir visuomenės veikėjų, gimusių, gyvenusių ar dirbusių šiame regione. Žinios apie naujausių laikų istorijos įvykius buvo padrikos, nesusietos su konkrečiomis asmenybėmis arba vietovėmis. Naujausi mūsų tyrimai atskleidė, kad net labiausiai išprususi jaunimo dalis – studentija negali įvardyti daugelio augalų ir gyvūnų pavadinimų bei jų atpažinti natūralioje aplinkoje. Žinios apie ekosistemų ryšius ir jų reikšmę žmogui – padrikos, nesusietos su asmenine patirtimi. Tyrimai parodė, kad daug jaunimo yra labai mažai keliavusi po Lietuvą. Beveik 80% apklaustųjų nėra įsidėmėję nė vieno piliakalnio, negali įvardyti, kur stovėjusios gynybinės pilys ir kokį vaidmenį suvaidino Lietuvos Didžioji kunigaikštystė. Neišnagrinėta ūkio ir kultūros plėtra 1918–1940 m. Dar blogiau suvokiami Lietuvos Atgimimo metai (1987–1991). Dabartį daugelis jų sieja tik su neskaidriais valdžios veiksmais, skandalais ir stiprėjančia emigracija.

Pastaruoju metu pradėdama suvokti, kokius nuostolius atneša atotrūkis nuo gamtos, kuri sąlygoja gyvenimas industrinėje aplinkoje. Internetinių informacijos šaltinių pervertinimas besimokančius neretai panardina į vadinamąją „virtualią“ erdvę, kuri mažai pasitarnauja tikrovės pažinimui. Realizuojant pažinimo ir lavinimo funkciją, reikia keisti požiūrį į švietimo metodus. Pažinti gamtą įmanoma ne iš skaidrių, herbarų ar internetinių šaltinių, o tik natūralioje aplinkoje. Pagarba gamtai ugdoma ne išvykose į naujuosius prekybos centrus, o tiesiogiai ir sistemini-

gai su ja bendraujant. Literatūros ir istorijos mokymas turi būti neatsiejamas nuo tokių pažintinės veiklos rūšių, kaip kraštotyra, tautosakos rinkimas, ekskursijos į istorijos ir kultūros objektus. Pažintinės ir lavinamosios funkcijos plėtra gali padėti suvokti neatsiejamą kaimo ir miesto ryšių reikšmę, ugdyti asmeninę atsakomybę, pagarbą kitiems ir patriotizmą.

Šiaulių rajono Vietos veiklos grupė (VVG), dalyvaujanti LEADER + programoje, rengdama kraštotyrinės ir turistinės veiklos strategiją, kreipėsi į kaimo bendruomenes, prašydama įvertinti vietos išteklius. Apklausos rezultatai pranoko lūkesčius. Paaiškėjo, kad šio krašto apylinkėse yra gausybė istorijos ir kultūros paminklų: įspūdingos architektūros bažnyčių pastatai, garbingą tautos praeitį menančios vietos, dvarai ir dvarvietės, rašytojų, dailininkų ir muzikų sodybos, piliakalniai, alkakalniai, senos kapinės, paminklai ir kt. Išskirtinis vaidmuo tenka Kryžių kalnui, kurio nepakartojama aura traukia turistus ir maldininkus iš viso pasaulio. Didžiulę pažintinę vertę turi šio krašto landšaftiniai draustiniai. Miškuose trykšta šaltiniai, tarp kurių yra ir turinčių gydomųjų savybių. Iš Šiaulių krašto yra kilę, jame gyvenę arba kūrę tokie Lietuvos vardą garsinę ir jai savo gyvenimą paaukoję žmonės, kaip aušrininkas Jonas Šliūpas, poetas Jonas Kriščiūnas-Jovaras, akmens skulptūrų meistras Kazys Bimba, dailininkai Anatolis Tyčina ir Vidas Pinkevičius, lakūnas – Atlanto nugalėtojas Feliksas Vaitkus, knygnešys Augustinas Baranauskas ir kt. Vietos veiklos grupė, susisteminsi surinktą medžiagą, išsiaiškino, kad dabar dauguma šių objektų žinomi tik nedaugeliui.

ETNOGRAFINIO IR DOROVINIO PAVELDO VAIDMUO

Pastarųjų dviejų dešimtmečių praktika rodo, kad etnografinio ir etinio paveldo išsaugojimo funkcijos plėtra gali ženkliai praversti visuomenės pilietiniam ugdymui. Ši funkcija realizuojama tokiomis priemonėmis:

- 1) pasakojamosios tautosakos, liaudies dainų, vaizdingų posakių ir kitos žodinės kūrybos rinkimas;
- 2) kraštotyrinės veiklos plėtojimas, apylinkių istorijos panaudojimas tiek formaliojo, tiek neformalaus ugdymo sistemoje;
- 3) etnografinių amatų ir tradicinių kaimo verslų atkūrimas. Etnografinės kūrybos elementų nagrinėjimas besimokančio jaunimo užklasinėje veikloje, taip pat organizuojant specializuotus seminarus, kūrybines stovyklas, parodas, konkursus ir kt.;
- 4) naujų turistinių maršrutų, skirtų etnografijos, istorijos ir literatūros paveldui nagrinėti, kūrimas;
- 5) tautos dorovinio paveldo (bendravimo stiliaus, gyvenenos, papročių, tradicijų ir pan.) nagrinėjimas, pasitelkiant švietimo ir kultūros įstaigas, religines organizacijas ir vietos bendruomenes.

Lietuvos žiniasklaida yra suformavusi iškreiptą kaimo įvaizdį. Net tarp universiteto studentų įsitvirtinusios „mažybiškumo“ nuostatos. Kartojama, kad mūsų valstybė – labai maža, lietuvių tauta – niekam nežinoma, nieko vertingo mūsų aplinkoje nėra ir pan. Sparčiai plinta nepagarba gimtajai kalbai. Nesuvokiamas inteligentijos vaidmuo. Žiniasklaidoje nuolat vartojama visuomenės elito sąvoka jaunimo mąstysenoje siejama su finansiniu

apsirūpinimu ir užimamomis pareigomis, bet ne su išprusimu ir dora.

Lietuvos kaimo vietovėse nuo seno buvo paplitusi amatininkų veikla. Dailidės, staliai, medžio drožėjai, krosnininkai, kalviai, račiai, puodžiai, akmentašiai ir kiti užsiimdavo šiais amatais tiek nuolat, tiek laisvu nuo žemės ūkio darbų metu. Gana populiarūs buvo audėjų, mezgėjų, siuvėjų veikla. Neretai net sunku įžiūrėti ribą tarp amatininkystės ir tautodailės. Okupacijos metais amatininkystė labai sunyko. Kai kurias amatininkų profesijas jau išstūmė pramoninė gamyba, o kitoms liko pavieniai individualūs užsakymai.

Pastaruoju metu ši veikla pradeda atsigaivinti, nes kelis dešimtmečius vyravusi buities unifikacija vis dažniau atmetama, kaip prieštaraujanti žmogaus prigimčiai. Vėl atsiranda poreikis dėvėti ne serijinės gamybos, o individualiam užsakovui pritaikytus drabužius, pagamintus iš natūralių medžiagų, naudoti unikalius buities reikmenis, gyventi užsakovo skonį atitinkančioje sodyboje. Sodybos savininkas nori savaip susitvarkyti ir jos aplinką: suplanuoti jo poreikius atitinkančius kiemus, įveisti sodus, įsirengti tvenkinius, plaukymo baseinus ir kt. Kaimo plėtros tematiką atspindinčios parodos, tautodailininkų dienos ir kita informacija rodo, kad Lietuvoje yra specialistų, galinčių parengti unikalius, netgi nemažą išliekamąją meninę vertę turinčius sodybų ir gyvenviečių projektus. Tačiau iškilė nauja problema: stiprėjant emigracijai, pradėjo trūkti galinčių profesionaliai įgyvendinti šiuos kūrybinius sumanymus.

Antra vertus, nelengva įveikti ilgametės unifikacijos įpročius ir padidinti originalių dirbinių paklausą. Be to, amatininkams tenka atsižvelgti į sunkiai prognozuojamą mados dinamiką, sąlygojančią tiek dirbinių tematiką, tiek apdailos būdų ir medžiagų pasirinkimą. Tik retais atvejais amatininkystė ir tautodailė yra populiarinamos švietimo ir profesinio rengimo sistemoje, užmokyklinėje veikloje.

Etnografinio ir dorovinio paveldo išsaugojimas turi tapti svarbiausia atsikuriančių vietos bendruomenių veiklos dalimi. Šioje veikloje perspina senųjų tradicijų atgaivinimas, rengiant apylinkių šventes ar kraštiečių susibūrimus, pagarbus požiūris į anksesnių kartų dvasinę kūrybą, nuoširdaus kaimyniško bendravimo puoselėjimas tarp senbuvų ir naujųjų kaimo gyventojų, kasdienė paveldo objektų apsauga. Tačiau paveldo neįmanoma išsaugoti muziejuose. Daug kur reikės atkurti mažąsias kaimo vietovių mokyklas bei kultūros įstaigas ir jų įtaką bendruomenėms.

KRAŠTOVAIZDŽIO PUOSELĖJIMAS

Kraštovaizdžio puoselėjimo funkcija apima:

- 1) kasdienę gyvenviečių aplinkos priežiūrą;
- 2) senųjų ir šiuolaikinių aplinkos tvarkymo tradicijų derinimą, rengiant gyvenviečių plėtros projektus, tvarkant parkus, įrengiant gėlynus ir kt.
- 3) visuomeninės elgsenos tobulinimą ir naujų vertybių formavimą, organizuojant sodybų ir gyvenviečių tvarkymo konkursus;
- 4) senųjų dvarų ir dvarviečių, nebenaudojamų, tačiau istorinę vertę turinčių gamybinių pastatų ir jų aplinkos pritaikymą šiuolaikinei paskirčiai;
- 5) gyvosios ir negyvosios gamtos paminklų (unikalių medžių ir kitų augalų, slėnių, saugotinių riedulių ir pan.) priežiūrą.

Lietuva iki šių dienų išsaugojo vertingus kraštovaizdžio elementus. Tai vaizdingi upių slėniai, skardžiai, atodangos, akmenys su paslaptiniais ženklais ir kt. Kraštovaizdį papildo išlikę senieji pastatai, parkai, tokie technikos istorijos objektai, kaip vandens ir vėjo malūnai, prieš šimtą ar dar daugiau metų pastatytos pramonės įmonės.

Kaimo tuštėjimo vėjus labai jį nuskurdino. Mažieji Lietuvos miesteliai, bankrutavus juose veikusioms įmonėms, uždarius švietimo, sveikatos apsaugos ir kultūros įstaigas, liko apleisti. Tik per pastaruosius dvejus metus pradėti skaičiuoti skubotų, nevykusių reformų nuostoliai ir aiškinamasi, ką dar galima išsaugoti arba atkurti.

Kaimo bendruomenių rengiami „mažieji projektai“ kraštovaizdžio apsaugos problemų neišspręs. Kraštovaizdį niokoja ne tik gamtos stichija ar nežinantys, kur savo energiją panaudoti paaugliai, bet ir primityvia veikla užsiimančios, greito pelno siekiantys trumpalaikiai verslo dariniai. Beatodairiškas, neretai grobuoniškas miškų kirtimas dar labiau paspartino dirvos eroziją. Sunkiosios miškų kirtimo ir medienos išgabenimo technikos suniokoti kaimo keliukai tapo nebetinkamai naudoti, tačiau nesukama jų atkurti. Piktžolėmis apaugę, seniai nebeariami dirvonai bei juose styrantys apleistų gamybinių pastatų griuvėsiai sudarkė gražių apylinkių vaizdą. Naujųjų savininkų masiškai supirktuose laukuose styro negyvenamos sodybos, riogso išmėtytų žemės ūkio padargų dalys, statybinės nuolaužos.

Per pastaruosius metus ne vienoje mokykloje dėl atsainaus požiūrio, nepakankamo finansavimo ir kitų priežasčių nutrūko jaunųjų gamtininkų ir kraštotyrininkų būrelių veikla. Nebepuošiama mokyklų aplinka, dar neseniai buvusi pavyzdžiu apylinkių sodyboms. Biologijos praktinės užduotys pakeičiamos imitacine verbaline arba kompiuterizuota veikla, kuri net kaimo mokyklų auklėtinius atitolina nuo gamtos.

Kraštovaizdį gali labai praturtinti tinkamas medžių, gėlių ir akmenų derinimas. Tarp ryškiausių pavyzdžių, kuriuose gamtos objektus puikiai papildo žmogaus rankų kūriniai, yra gydytojo Vaclovo Into sukurtas Mosėdžio miestelio vaizdas, Izidoriaus Navidansko Žemaičių botanikos sodas, Jono Basanavičiaus atminimui skirtas ąžuolynas Ožkabaliuose. Galimybių praturtinti kraštovaizdį originaliomis kompozicijomis galima rasti visose neurbanizuotose vietovėse. Tokios kompozicijos ženkliai pridedtų prie visuomenės estetinio ir patriotinio ugdymo, padidintų šiose vietovėse gyvenančių arba iš jų kilusių asmenų pasididžiavimą savo kraštu, sustiprintų atsakomybę už vertingų kraštovaizdžio objektų išsaugojimą, skatintų asmeninį kūrybiškumą ir iniciatyvumą. Dideles galimybes suteiktų išplėtota „Lietuvai pagražinti draugijos“ veikla.

IŠVADOS

1. Šiuolaikinis kaimo plėtros modelis išreiškiamas realizuojant šias neurbanizuotų vietovių funkcijas: rezidentinę, diversifikuotos daugiasektorinės ūkinės veiklos, relaksacijos ir reabilitacijos, pažinimo ir lavinimo, etnografinio bei dorovinio paveldo išsaugojimo ir kraštovaizdžio puoselėjimo. Šiuo teoriniu modeliu praveru naudotis, rengiant ilgalaikius strateginės plėtros planus.

2. Svarbiausiu prioritetu šiuolaikinio strateginio valdymo procese turėtų tapti visų regionų ir sektorių darnios plėtros įgyvendinimas. Nė viena vietovė, nepaisant nedidelio jos gyventojų

skaičiaus ar menkesnio indėlio į bendrą valstybės ūkį, negali likti „užkampiu“. Jokia gyvenamoji vietovė negali tapti kliūtimi visaverčiam asmenybės ugdymui ir vėlesniam socialiniam mobilumui.

3. Neurbanizuotų vietovių funkcijų sistema leidžia suderinti prekinį ir viešųjų gėrybių kūrimą, istoriškai susiformavusių moralaus elgesio tradicijų perdavimą ir šiuolaikinės visuomenės elgsenos tobulinimą, sveikos gyvensenos įpročių įtvirtinimą.

4. Šiuolaikinių funkcijų sistemos realizavimas padeda spartinti kaimo pažangą, tobulinti aprūpinimą prekėmis ir paslaugomis, skatinti gyventojų profesinės kompetencijos augimą, realizuoti būsto sampratą, tenkinančią visų šeimos narių interesus.

5. Tiek ūkinės veiklos diversifikacijos, tiek kitų šiuolaikinių kaimo vietovių funkcijų įgyvendinimas leidžia tobulinti gyvenimo kokybę, sudaryti galimybę tėvams dirbti namuose arba netoli jų, derinti profesinę karjerą su vaikų ugdymu, perduoti vyresniųjų dvasinę patirtį jaunajai kartai. Gilesnis gimtinės sampratos susiformavimas stiprina patriotinę ir pilietinę visuomenės laikyseną.

Literatūra

1. Aleksa J. Ūkio, mokslo ir valstybės baruose. Lietuvos ūkininkai ir Lietuvos valstybė // Agronomas. Sudarė prof. Mečislovas Treinys. Vilnius: Nirmedas, 1999.
2. A Typology of Rural Areas in Europe. Project Director: Flavio Boscacci. Milan, 1999.
3. Jasaitis J. Lietuvos kaimiškųjų vietovių ekonominės ir socialinės situacijos pokyčiai // Socialiniai tyrimai. 2005. Nr. 2(6). P. 31–42.
4. Jasaitis J. Kaimo raidos pokyčių tyrimo integralumo problema // Lietuvos ūkio transformacija 1990–2005 metais. Ekonominės ir socialinės politikos studijos. Mokslinių straipsnių rinkinys (II). Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2006a. P. 218–235.
5. Jasaitis J. Diversification of economical activity and changes in structure of rural inhabitants as main indicators for regional development planning // The Regional Economical Policy. Materials of the international scientific conference, May 4–5, 2006. Grodno State University, 2006b. P. 90–96.
6. Jasaitis J., Šurkuvienė S. Neurbanizuotų vietovių šiuolaikinių funkcijų sistemos kūrimas // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. 2006. Nr. 2(7). P. 85–93.
7. Kaimo plėtra ir inovacijos. Europos LEADER observatorija. Brussels, 1997.
8. Lietuvos kaimo raida. Vilnius: LAEI, 2005. 116 p.
9. Lietuvos namų ūkio tyrimas. Vilnius: Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2002.
10. Rural Development 2005. The 2nd International Scientific Conference. Lithuanian University of Agriculture, 2005.
11. Statistikos departamento prie LRV duomenys: <http://std.lt> [žr. 2006 09 15]
12. Strategic Management and Business Policy 2006. T. L. Wheelen, J. D. Hunger (eds.). 10th ed., Pearson Education, Inc., New Jersey.

Jonas Jasaitis

IMPLEMENTATION OF SYSTEM OF MODERN FUNCTIONS OF NON-URBANIZED AREAS IN STRATEGIC PLANNING OF RURAL DEVELOPMENT

Summary

The modern strategic planning of development in non-urbanized areas is based on the European model of agriculture, which provides for multioptional rural development. The recent practice reveals rapid changes in the economic activity and structure of inhabitants in Lithuania's countryside. New forms of farming have been developed, new commercial products and non-commercial values are being created, and new concepts of residence are recognized. The main task of planners of long-term strategies is to harmonize traditional and modern functions of non-urbanized areas for the optimal satisfaction of inhabitants' needs and development of the whole state economy. The paper deals with the latest theoretical recommendations for a more effective exploitation of local resources and predictions how to respond to the challenges of globalization. The theoretical model of modern functions' system, compiled at the Rural Development Research Centre of Šiauliai University, is presented.

Key words: concept of residence, diversification of rural economics, educational activity, ethnic heritage, forecast of changes, system of modern functions, non-urbanised area, public values, structure of inhabitants

Йонас Ясайтис

ВНЕДРЕНИЕ СИСТЕМЫ СОВРЕМЕННЫХ ФУНКЦИЙ НЕУРБАНИЗИРОВАННЫХ ОБЛАСТЕЙ В ПРОЦЕССЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ СЕЛА

Резюме

Современное стратегическое планирование развития неурбанизированных областей за основу принимает европейскую модель, предусматривающую мультисекторное развитие села. Практика последних лет показывает, что в сельских местностях Литвы происходят радикальные изменения как хозяйственной деятельности, так и структуры населения. Появляются новые формы хозяйствования, идет процесс созидания новых товарных и общественных ценностей, формируется новый подход к определению понятия семейного жилья. Главной задачей, которую решают создатели долгосрочных стратегий, является согласование традиционных и новых функций сельских областей с целью оптимально удовлетворить потребности местного населения и обеспечить планомерное развитие хозяйства всего государства. Показано, как на основе новейших теоретических рекомендаций можно эффективнее использовать местные ресурсы с учетом тенденций, обусловленных процессами глобализации. Приводится теоретическая модель системы современных функций неурбанизированных областей, созданная в Центре исследований развития села Шяуляйского университета.

Ключевые слова: диверсификация экономики, неурбанизированная область, прогнозирование перемен, система современных функций, современное семейное жилье, структура населения, образовательная деятельность, этническое наследие